

БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Кафедра психології

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до кваліфікаційної роботи

освітній ступінь бакалавр

на тему

**ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК ЧИННИК
ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ**

Виконала: здобувачка вищої освіти

4 курсу, 402 групи

спеціальність 053 Психологія

ЛЕОНТ'ЄВА Ганна Миколаївна

Керівник: доц. Ірина Черезова

Рецензент: доц. Ольга Фролова

Запоріжжя-2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК ЧИННИКА ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	8
1.1. Аналітичний огляд концепції толерантності до невизначеності..	8
1.2. Розвиток життєстійкості та адаптація до невизначеності в період війни	17
1.3. Роль толерантності до невизначеності у формуванні професійної ідентичності майбутніх психологів.....	27
Висновки до першого розділу.....	31
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК ЧИННИКА ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	32
2.1. Організація та методи дослідження	32
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження.....	38
2.3. Корекційно-розвивальна програма формування толерантності до невизначеності як чинника життєстійкості особистості в умовах війни.....	52
2.4. Рекомендації щодо формування толерантності до невизначеності.....	60
Висновки до другого розділу.....	64
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72
ДОДАТКИ	76

ВСТУП

Актуальність дослідження. Широкомасштабна військова агресія росії радикально змінила життя громадян України та трансформувала всі сфери життєдіяльності. В умовах швидкоплинних соціально-політичних та економічних трансформацій, невизначеність стає все більш виразною, породжує хаотичне сприйняття реальності та нові виклики.

В контексті української психологічної науки дослідження толерантності до невизначеності є відносно новим напрямком. Різноманітні концептуальні погляди на феномен толерантності до невизначеності висвітлені науковцями С. Андерсоном, І. Гусевим, М. Крамером, Г. Федоришиним, Е. Френкель-Брусвіком, А. Шварцем, І. Ющенком та іншими. Теоретичні основи толерантності до невизначеності, як ключового елементу особистісного потенціалу та життєстійкості, викладені С. Мадді, Г. Павленком, С. Томанекою, В. Флоріаном та іншими.

Основний фокус досліджень спрямований на визначення ролі толерантності до невизначеності в професійній сфері особистості (А. Гусев, В. Пічурін), впливу на благополуччя особистості (П. Лушин, І. Ющенко), значення в процесах адаптації особистості до суспільних змін (А. Приходько), а також вивчення толерантності до фрустрації (Л. Мітіна, І. Попик та інші).

Толерантність до невизначеності є багаторівневим та багатовимірним особистісним конструктом, який може бути віднесений до інтегральних характеристик особистості. Вчені розглядають толерантності до невизначеності як властивість особистості, яка дозволяє їй витримувати кризові періоди життя, пов'язані з невизначеністю смислових основ власного буття, що виникають під час переходу до нової ідентичності.

Практична значущість концепції толерантності до невизначеності виявляється в здатності особистості ефективно приймати рішення та підтримувати продуктивність своєї діяльності. Ця інтегральна характеристика допомагає досягати успіху та адаптуватися до складних обставин життя, що

стає визначальним в умовах воєнного часу. Тож особливу увагу слід приділити розвитку соціальних компетенцій у майбутніх психологів, важливих для їхньої професійної діяльності та життя в цілому. В сучасних умовах проблема розвитку толерантності до невизначеності у майбутніх фахівців є вкрай актуальною, оскільки сприяє успішному виконанню професійних завдань та підтримує ментальне здоров'я в цілому.

Об'єкт дослідження: толерантність до невизначеності.

Предмет дослідження: толерантність до невизначеності як чинник життєстійкості особистості в умовах війни.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити толерантність до невизначеності як чинника життєстійкості особистості в умовах війни.

Завдання дослідження:

- 1) здійснити теоретичний аналіз феномену толерантності до невизначеності як чинника життєстійкості особистості в умовах війни;
- 2) провести емпіричне дослідження психологічних характеристик толерантності до невизначеності та визначити особливості її кореляції з життєстійкістю людини в умовах воєнного часу;
- 3) розробити корекційно-розвивальну програму для підвищення толерантності до невизначеності в умовах війни;
- 4) на основі отриманих даних сформулювати практичні рекомендації для підвищення рівня толерантності до невизначеності задля зміцнення життєстійкості особистості в умовах війни.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань було використано:

- 1) загальнонаукові методи дослідження (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення науково-теоретичних та емпіричних даних);
- 2) методи емпіричного дослідження:
 - тест життєстійкості за методикою С. Мадді для оцінки загальної життєстійкості особистості;

- шкала толерантності до невизначеності за методикою МакЛейна для вимірювання здатності особистості ефективно реагувати на невизначеність та несподівані обставини;

- опитувальник «Самооцінка станів тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності» (адаптований варіант методики Г. Айзенка) для оцінки психоемоційного стану особистості;

- тест «Стійкість до стресу» для визначення рівня стресостійкості та здатності особистості долати стресові ситуації;

3) методи статистичного аналізу (t-критерій Стьюдента, кореляційний аналіз за Спірменом).

Емпірична база дослідження. Дослідження виконувалось на базі Бердянського державного педагогічного університету. У дослідженні брали участь здобувачі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3-4 курсів навчання спеціальності 053 Психологія в кількості 52 особи.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленні розуміння феномену толерантності особистості, аналізі теоретичних підходів до толерантності до невизначеності, виявленні впливу толерантності до невизначеності на життєстійкість особистості в умовах війни.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання отриманих результатів дослідження в процесі фахової підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності в умовах війни та післявоєнний час:

- створення практичних рекомендацій для майбутніх психологів з метою підвищення якості освіти та формування фахових компетентностей;

- удосконалення освітніх програм та методів навчання, впровадження спеціалізованих курсів щодо формування толерантності до невизначеності здобувачів вищої освіти;

- результати дослідження можуть бути використані в процесі роботи психологічних служб та організацій, які працюють в умовах війни;

- отримані результати розширюють можливості для подальших наукових досліджень у галузі підготовки фахівців психологічного профілю.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів з висновками до них, загальних висновків, списку використаних джерел (38 найменувань, з них 17 іноземною мовою), 5 додатків (на 25 сторінках). Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 106 сторінок, з них основного тексту – 71 сторінка. Робота містить 7 таблиць.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз проблеми та результати проведеного емпіричного дослідження дозволили зробити наступні висновки.

1. Аналіз наукових джерел за темою дослідження та результати проведеного нами експериментального дослідження свідчать, що толерантність до невизначеності визначається як здатність людини адаптуватися до складних та змінних умов життя, долати труднощі та бути готовим до викликів життя. Як людина ставиться до змін, наскільки вона вірить у власні можливості, чи здатна контролювати ситуації, - все це вказує на її спроможність долати як щоденні труднощі, так і екстремальні ситуації. В наукових теоріях толерантність до невизначеності розглядається як здібність, особистісна риса, емоційно-оцінні установки особистості.

2. Встановлено, що толерантність до невизначеності має два аспекти: поведінковий (діяльнісний) та комунікативний. В даному аспекті можна виокремити комунікативну толерантність (КТ), яка виявляється в спілкуванні, і поведінкову толерантність (ПТ), яка виявляється в діяльності. Існують різні види толерантності, такі як політична, наукова, релігійна та інші.

3. За висновками дослідження, феномени життєстійкості та толерантності до невизначеності мають тісний взаємозв'язок. Перший з них визначає психологічну стійкість і загальну ефективність особистості, що пов'язано з її здатністю долати стресові події в житті, які сьогодні досить поширені серед українського населення. Другий феномен вказує, наскільки ефективною може бути людина в ситуаціях невизначеності і чи здатна вона впоратися з конфліктами і напруженням, які виникають у невизначених умовах. Життєстійкість є складною психологічною категорією, яка включає в себе процеси формування особистості та її базових життєвих потреб. Висока життєстійкість та належний рівень ТН є необхідними складовими успішного особистісного і професійного розвитку психолога.

4. Проведене емпіричне дослідження дозволило зробити висновки про взаємозв'язок між рівнем толерантності до невизначеності (ТН) і різними

показниками життєстійкості:

- існує позитивний кореляційний зв'язок між рівнем ТН і показником "Залученість". Це означає, що студенти з високим рівнем толерантності до невизначеності виявляють більшу залученості до своєї діяльності та мають більшу мотивацію до самореалізації й адекватної поведінки;

- існує позитивний кореляційний зв'язок між "Загальним балом ТН" і "Залученістю". Це підтверджує, що підвищення загальної толерантності до невизначеності та позитивного відношення до невизначеності сприяє переконаності в тому, що життя пропонує можливості для знаходження цікавих та важливих рішень;

- існують позитивні кореляційні зв'язки між показниками "Прийняття ризику", "Відношення до невизначеності", "Перевага невизначеності". Це свідчить про те, що люди, які приймають ризики і мають позитивне ставлення до невизначеності, можуть бути більш схильними до прийняття нових викликів та пошуку нестандартних рішень.

Кореляційні зв'язки між толерантністю до невизначеності та життєстійкістю вказують на складну природу взаємозв'язків цих факторів в структурі особистості майбутніх психологів. Такі взаємозв'язки можуть впливати на мотивацію, спосіб реагування на стресові ситуації та загальну готовність до професійної діяльності.

7. На основі проведеного експериментального дослідження було розроблено корекційно-розвивальну програму з метою формування толерантності до невизначеності як чинника життєстійкості особистості в умовах війни. Програма, яка включає різноманітні тренінгові заняття та вправи, сприяє усвідомленню своїх емоційних станів, виявленню внутрішніх ресурсів саморегуляції, розробці персональної стратегії вирішення проблем. Завдяки акценту на саморефлексію та самовизначення, програма підвищує рівень самоприйняття й самооцінки учасників, що є важливим для формування толерантності до невизначеності. Корекційно-розвивальна програма має практичну значущість як інструмент зміцнення психологічної стійкості

особистості. Практичні рекомендації, розроблені на основі дослідження, сприятимуть формуванню адекватного рівня толерантності до невизначеності у майбутніх психологів як важливої соціальної та фахової компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк В. Інтеграція вищої освіти України в європейський освітній простір для розвитку людського капіталу. *Журнал європейської економіки*. 2021. Т. 20, № 3.
2. Барко В. Д., Кирієнко Л. А. Розроблення україномовного опитувальника толерантності до невизначеності. *Наука і правоохорона*. 2019. № 2 (44). С. 223-236.
3. Білевич Н. Роль психологічної готовності до ризику в професійній діяльності жінок-поліцейських. *Юридична психологія*. 2018. № 2 (23). С. 156-176.
4. Гусєв А. І. До питання побудови експериментальної моделі вимірювання феномена толерантності до невизначеності. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2008. Вип. 2 (18). С. 257-262.
5. Гусєв А. І. До проблеми формування та розвитку толерантності до невизначеності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. № 12. Психологічні науки*. 2007. № 17 (41). Ч.1. С. 101-113.
6. Гусєв А. І. Практичні аспекти формування та розвитку толерантності до невизначеності. *Психологічні перспективи*. 2008. Вип. 11. С. 58-70.
7. Гусєв А. І. Толерантність до невизначеності як чинник розвитку ідентичності особистості: дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». Київ, 2009. 199 с.
8. Лушин П. В. Психологія особистісної зміни. Кіровоград: Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс ЛТД», 2002. 360 с.
9. Мадді С. Методика. Тест життєстійкості. Доступно на: https://psylab.info/Тест_життєстійкості.
10. Максименко, С. Д., Карамушка, Л. М., & Зайчикова, Т. В. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх

- організацій: гендерні аспекти. Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти. 2-е вид. Київ: Міленіум, 2006.
11. Маннапова К. Р. Життєстійкість в системі поняття життєздатності. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2012. Вип. 44 (1). С.143-150.
 12. Мірошніченко О. А. Акмеологічні засади проведення психолого-педагогічних тренінгів для дорослих: навчально-методичний посібник. Житомир: Вид-во «Рута», 2019. 240 с.
 13. Рішняк І. В. Системний аналіз категорій ризику та невизначеності. Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. Доступно на: <http://ena.lp.edu.ua>. (дата звернення 02.01.2024).
 14. Санніков О. І., Валентюк Н. О. Роль і функції спрямованості у системі прийняття рішення особистістю. *Проблеми сучасної психології особистості: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів (м. Одеса, 25–26 травня 2017 р.)*. Одеса, 2017. С. 156-163.
 15. Телеб Н. Антикрихкість. Київ: Наш формат, 2021. 400 с.
 16. Титаренко Т. М., Ларіна Т. О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність і безпека. Київ: 2009. 76 с.
 17. Федорик В. В. Толерантність до невизначеності як чинник формування життєвої перспективи здобувачів освіти. *Траєкторія розвитку життєвих перспектив особистості в умовах сучасного освітнього простору: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (30 листопада 2021 року)*. Бердянськ: БДПУ, 2021. С. 157-160.
 18. Федоришин Г. Толерантність до невизначеності як професійна компетентність психолога. *Психологія особистості*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2022. Т. 12. № 1. С. 73-79.
 19. Федоришин Г., Чуйко О. Толерантність до невизначеності як складова професійної підготовки майбутніх психологів в умовах євроінтеграції.

Психологія особистості. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, 2021. Т. 11. № 1. С. 63-68.

20. Чуйко О. М., Федорів М. Психологічні характеристики самореалізації студентської молоді: гендерний аспект. *Теоретико-методологічні проблеми сучасної психології особистості: матеріали Міжнародної наукової конференції* (м. Івано-Франківськ, 23-24 вересня 2021 р.). С. 87-92.
21. Шпекторенко І. Особливості використання класифікації потреб Д. МакКлелланда в роботі з кадрами публічної служби. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. № 1 (16). С. 161-169.
22. Adorno T.W., Frenkel-Brunswik E., Levinson D.J., Stanford R.N. *The authoritarian personality*. N. Y.: Harper & Row, 1950. 990 p.
23. Ambiguity, cognition, learning, teaching, and design: workshop and special panel session held at the International Conference of the Association for Educational Communications and Technology, Anaheim, California, October 22-25, 2003, and organized by the Learning Development Institute. Доступно на: <http://www.learndev.org/ambiguity.html>.
24. Bochner S. Defining intolerance of ambiguity. *The Psychological Record*. 1965. № 15. P. 393-400.
25. Budner, S. Intolerance of ambiguity as a personality variable. *Journal of Personality*. 1962. P. 29-50.
26. Clampitt P. G., Williams M. L. Managing organizational uncertainty: conceptualization and measurement [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://www.google.com/search?q=cache:GY66GtUryU8J:www.imetacom.com/otherpubs/research/manorguncertain.pdf+1.%09MacDonald+A.+\(1970\)+Revised+scale+for+ambiguity+tolerance&hl=uk&ie=UTF-8&inlang=ru](http://www.google.com/search?q=cache:GY66GtUryU8J:www.imetacom.com/otherpubs/research/manorguncertain.pdf+1.%09MacDonald+A.+(1970)+Revised+scale+for+ambiguity+tolerance&hl=uk&ie=UTF-8&inlang=ru). Назва з екрану.
27. Craik R. L. A tolerance for ambiguity. *Physical Therapy*. 2001. July. Vol. 81. P. 1292.

28. McLain D. L. The Mstat-I: A New Measure of an Individual's Tolerance for Ambiguity. *Educational and Psychological Measurement*. 1993. 53(1).
29. Frenkel-Brunswick E. Tolerance towards ambiguity as a personality variable. *The American Psychologist*. 1948. № 3. P. 268.
30. Furnham A., Ribchester T. Tolerance of ambiguity: a review of the concept, its measurement, and applications. *Current Psychology: developmental, learning, personality, social*. 1995. № 14. P. 179-199.
31. Kobasa S. C., Maddi S. R., Puccetti M. C., Zola M. A. Effectiveness of Hardiness, Exercise and Social Sport as Resources Against Illness. *Journal of Psychosomatic Research*. 1985. № 29. P. 525-553.
32. Kramer M. W. Motivation to reduce uncertainty: A reconceptualization of uncertainty reduction theory. *Management Communication Quarterly*. 1999. Vol. 13, Iss. 2. P. 305-316.
33. MacDonald A. Revised scale for ambiguity tolerance: reliability and validity. *Psychological Reports*. 1970. № 26.
34. Maddi S. Hardiness: An operationalization of existential courage. *Journal of Humanistic Psychology*. 2004. Apr. 44. P. 279-298.
35. Maddi S. R., Harvey D., Khoshaba J., Lu J., Persico M. The personality construct of hardiness. *Journal of Research in Personality*. 2002. № 36. P. 72-85.
36. McClelland D. C. *Assessing Human Motivation*. New York, 1971. 200 p.
37. McLain D. L. Evidence of the properties of an ambiguity tolerance measure: the Multiple Stimulus Types Ambiguity Tolerance Scale-II (MSTAT-II). *Psychological Reports*. 2009 Dec. 105 (3 Pt 1): 975-88.
38. Norton R. W. Measurement of ambiguity tolerance. *Journal of Personality Assessment*. 2002. № 39(6). P. 607-619.